

**KOŇARIKOVÁ, Katarína (ed.). *Bojovali za našu slobodu. Matičiari, kultúrnici a umelci v protifašistickom odboji na Slovensku a v zahraničí*. Martin : Matica slovenská, 2024. ISBN 978-80-8128-346-8.**

Problematika Slovenského národného povstania bola už mnohokrát predmetom záujmu slovenskej historiografie, ale málokedy sa na ňu nazeralo z pohľadu dejín Matice slovenskej. Určitú medzeru sa v tomto smere usiluje vyplniť vedecký zborník s medzinárodným presahom *Bojovali za našu slobodu*. Ide o pomerne cenné dielo, ktoré hovorí najmä o tom, že Matica slovenská si aj v ťažkých rokoch druhej svetovej vojny cenila základné ľudské hodnoty a usilovala sa stáť na strane pravdy a slobody. Ako sme už zdôraznili, tak v danom zborníku dominuje popri domácom aj medzinárodný aspekt. K tomu je prispôsobený aj samotný obsah a vôbec štruktúra zborníka. Predslov a vstupný úvod do problematiky ponúka svojím textom predseda Matice slovenskej Marián Gešper. Vo svojom úvodnom slove okrem toho, že prisúdil zborníku mimoriadnu cenu, keďže, ako sám hovorí, ide o vôbec prvý zborník svojho druhu, ktorý sa usiluje o systematické spracovanie témy zapojenia matičiarov, kultúrnych pracovníkov a umelcov do Slovenského národného povstania doma i za hranicami, sa usiloval poukázať na vytvorenie, zapojenie do bojov a kontinuitu povstaleckej Slovenskej národnej rady, ktorá niesla rovnaký názov ako prvá Slovenská národná rada z čias vystúpenia štúrovcov a hurbanovcov v revolučných rokoch 1848 – 1849. Na druhej strane chcel Marián Gešper poukázať na beštiálnosť, ktorá spočívala vo vojnových zločinoch nacistickej Nemeckej ríše predovšetkým proti slovanským národom, čo zase zásadne odporovalo ideovej stránke Matice slovenskej, ktorá od svojho počiatku naopak presadzovala spoluprácu medzi slovanskými národmi. Aj v tomto smere potom vidíme opodstatnenosť, ba až povinnosť matičných pracovníkov a členov zapojiť sa do Slovenského národného povstania. Niektorí tak zo slovenskej intelektuálnej elity (napr. neskorší predseda Matice slovenskej Vladimír Mináč), pokiaľ nepadli priamo v boji, ale nepodarilo sa im bezpečne skryť, boli po potlačení Povstania vystavení represáliám v podobe uväznenia v koncentračných táboroch Mauthausen alebo Dachau. Sme toho názoru, že keď takýmto spôsobom priamo spoznali pravú krutú stránku nacistického režimu, pravdepodobne neľutovali, že sa zapojili do Slovenského národného povstania.

Vstupná kapitola, ktorá nesie názov Úvod do problematiky pozostáva z jedného príspevku *Turiec v Slovenskom národnom povstaní. V povstaleckých chodníkoch dejín*. Ide v podstate o akúsi sondu prinášajúcu pohľad na Slovenské národné povstanie z regionálneho aspektu regiónu Turiec. S veľkou pravdepodobnosťou autor príspevku Marián Gešper chcel týmto svojím textom poukázať na hlbšie opodstatnenie Slovenského národného povstania, keď si vybral práve región Turiec, ktorý bol v minulosti centrom slovenského národného života a z ktorého pochádzali niektoré významné osobnosti. Preto nás nemôže prekvapiť, že v tomto príspevku nachádzame dejovú líniu tiahnucu

sa od 19. storočia, späť s udalosťami Slovenského povstania v rokoch 1848 – 1849, cez vznik Česko-Slovenska v roku 1918 vrátane prijatia Deklarácie slovenského národa až po vypuknutie a priebeh Slovenského národného povstania v regióne Turiec. Najmä časť o Slovenskom národnom povstaní sa usiloval autor spracovať čo najpodrobnejšie.

Nasledujúca časť má mimoriadne dôležité postavenie v zborníku, pretože má jednak medzinárodný dosah a kladie si za cieľ, ako už jej samotný názov prezrádza *Slováci z Dolnej zeme v boji proti fašizmu*, dokumentovať účasť Slovákov na odbojovej činnosti z trojakého pohľadu – z prostredia Vojvodiny, Maďarska a Bulharska. Okrem toho pri jednotlivých príspevkoch na jednej strane sledujeme Slovákov žijúcich v zahraničí a ich účasť v Slovenskom národnom povstaní a na strane druhej angažovanosť Slovákov v odbojovej činnosti v zahraničí. Popri týchto ťažiskových okruhoch treba spomenúť ešte skúsenosť Slovákov v nemeckých koncentračných táboroch a s tým ruka v ruke idú zločiny spáchané okupačnými vojskami proti Slovákom. To predstavuje z hľadiska mapovania odbojovej činnosti Slovákov a celkovo ich každodenného života v čase druhej svetovej vojny obrovský posun vpred.

Z prvej skupiny príspevkov si zasluhuje mimoriadnu pozornosť najmä text od predsedu Spolku Slovákov z Juhoslávie Samuela Jovankoviča, ktorý spracoval Účasť vojvodinských Slovákov na Slovenskom národnom povstaní. Autor na základe archívneho bádania podáva vo svojom príspevku komplexnejší prehľad podmienok a príčin zapojenia Slovákov z územia súčasnej Srbskej republiky, resp. z jej Slováckmi obývanej časti Vojvodiny, do priebehu Slovenského národného povstania. Hodnotu príspevku zvyšuje okrem iného tiež skutočnosť, že ponúka opis päťdesiatich prípadov jednotlivcov – Slovákov z Vojvodiny, ktorí sa zúčastnili v Slovenskom národnom povstaní. Spracovanie dostupných životopisných údajov o konkrétnych účastníkoch povstania bolo závislé od množstva získaných údajov.

Z druhej skupiny príspevkov môžeme uviesť ako príklad *Vojvodinskí Slováci v odboji počas druhej svetovej vojny na území Juhoslávie* od autora Jána Tkáča alebo *Vznik a činnosť Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku a jeho odbočky vo Veľkom Bánheďeši* pochádzajúci z pera Adama Antala či príspevok Kataríny Koňarikovej *Slováci v Bulharsku v bojoch za vlasť*. Zaradenie týchto príspevkov do zborníka je cenným svedectvom o Slovákoch, hlavne ak zoberieme do úvahy, že samotný slovenský štát bol síce oficiálnym spojencom nacistického Nemecka, čo však vôbec nebránilo tomu, aby sa jednotlivci postavili proti nacistickej ideológii so zbraňou v ruke nielen na domácej pôde, ale aj na viacerých miestach v zahraničí. Bolo prirodzené, že nemecká branná moc nenechá tieto ohniská odporu bez odozvy a bude sa snažiť zo všetkých síl ich potlačiť. Dokladá to príspevok *Prvý predseda Matice slovenskej v Juhoslávii Dr. Ján Bulík* z pera autorky Olgy Glózikovej-Jonásovej, kde je zachytený zaujímavý životný príbeh zakladateľa Matice slovenskej v Juhoslávii. Podnadvpis tohto príspevku – Účasť v protifašistickej rezistencii a väznenie v nemeckých koncentračných táboroch – už sám v mnohom prezrádza, že išlo o životný príbeh osobnosti Jána Bulíka, ktorý sa odvážne postavil proti nacistickým zverstvám a ktorý bol za toto svoje hrdinské rozhodnutie doslova utýraný na smrť v nemeckom koncentračnom tábore Mauthausen. Iný príspevok

s názvom *Zločiny proti Slovákom počas druhej svetovej vojny na území AP Vojvodiny* od autora Kristijana Obšusta informuje verejnosť o rovnomennej publikácii z pera autora Aleksandra Bursača, ktorá predstavuje prvú tematicky koncipovanú štúdiu mapujúcu vojnové zločiny spáchané na príslušníkoch slovenskej národnostnej menšiny na území Vojvodiny, Báčky, Sriemu a Banátu zo strany okupačných vojsk. Uvedený príspevok má svoj základ v archívnych dokumentoch uložených v Archíve Vojvodiny, kde sa nachádzajú tzv. elaboráty Komisie pre zisťovanie zločinov okupantov a ich pomocníkov vo Vojvodine, ktorá sa sformovala ešte v časoch druhej svetovej vojny z odbojového hnutia.

Tretia časť zborníka, ktorá nesie názov *Matičari v boji proti fašizmu* predstavuje najrozsiahlejšiu kapitolu. V rámci nej sú spracované témy od pomerne známych cez menej známe osobnosti z matičného života až po témy z každodenného života v čase prebiehania Slovenského národného povstania, resp. počas druhej svetovej vojny. Obzvlášť značná pozornosť sa zameriava na postavu Ľudovíta Kukorelliho, ktorému sú venované až dva príspevky: *Večne mladá legenda povstania – Ľudovít Kukorelli – slovenský dôstojník, povstalec a partizán* od autora Jána Semana a príspevok *Ľudovít Kukorelli v spomienkach mojej tety Anny Kostkovej-Kukorelliovej* od autorky Marcely Macharáčkovej. Na základe toho sa vytvorila pre čitateľov zaujímavá skúsenosť porovnania objektívneho a subjektívneho pohľadu na život Ľudovíta Kukorelliho. Autor prvého príspevku Ján Seman sa usiloval zachytiť osobnosť v dejinách v dvoch variantoch: 1. Ľudovíta Kukorelliho v kontexte slovenských dejín; 2. Ľudovíta Kukorelliho ako súčasť kolektívnej historickej pamäti národného spoločenstva. Autor tak chcel, pokiaľ je to len možné, zachytiť i tzv. život po živote. Súčasne autor sleduje sčasti vonkajšiu i vnútornú stránku biografie osobnosti Ľudovíta Kukorelliho. Ďalší príspevok od Marcely Macharáčkovej len dopĺňa už načrtnutý profil Ľudovíta Kukorelliho o autentické svedectvo Anny Kostkovej-Kukorelliovej, ktorá sa vo svojich spomienkach vracala do dávnej minulosti a spomínala na svojho prvého manžela Ľudovíta Kukorelliho.

Popri osobnosti Ľudovíta Kukorelliho sa ďalšie príspevky v tretej časti zborníka zaoberajú osobnosťami Ladislava Novomeského, Vladimíra Mináča, Alexandra Hirnera a Viliama Žingora. Z menej známych sú tu zastúpené osobnosti – Ladislav Sára či Jozef Matula. V tomto ohľade sa v zborníku výraznou mierou narába s biografickou metódou. Miestami dochádza k prepojeniu i s určitým rozmerom autobiografie. Peter Schvantner pri písaní svojho príspevku *Alexander Hirner v Slovenskom národnom povstaní* vychádzal hlavne z memoárového diela *Matičná myšlienka*, kde autor Hirner spracoval obdobie svojho pôsobenia v Matici slovenskej od svojho nástupu roku 1941 až do roku 1946. Naproti tomu Lukáš Perný pri písaní svojho príspevku *Predseda Matice slovenskej Vladimír Mináč – účasť v SNP a väzeň v nemeckých koncentrákoch – reflexia literárneho diela v kontexte protifašistického odboja* podrobil obsahovej analýze vybrané literárne diela, pretože podľa slov autora Perného sa Mináčova skúsenosť z aktívnej účasti v Slovenskom národnom povstaní pretavila do literárnej tvorby, čo sa odzrkadlilo v dielach *Smrt' chodí po horách* a *Generácia* a ich následným filmovým spracovaním.

Istý priestor v zborníku vyplňajú aj príspevky, ktoré sa dotýkajú konkrétneho regiónu v čase Slovenského národného povstania a pokúšajú sa tak o priblíženie každodenného

života vo viacerých oblastiach Slovenska. Čitateľ týmto spôsobom môže porovnávať situáciu v prostredí Zemplína a Šariša vďaka príspevku *Na pomedzí Zemplína a Šariša* od autora Petra Šafranka, situáciu v prostredí podjavorinského kraja za pomoci príspevku *Slovenské národné povstanie očami každodennej reality podjavorinského kraja* od autora Jaroslava Dureca alebo sledovať situáciu v podtatranskom prostredí, ktorý tvorí hlavný predmet záujmu príspevku *Udalosti a priebeh SNP v podtatranskom regióne* z pera autora Rastislava Zachera. V nadregionálnych – geopolitických – súvislostiach plní dôležitú úlohu príspevok *Geopolitika, Slovenské národné povstanie a medzinárodný význam osobností Vavra Šrobára a Milana Hodžu v kontexte odboja*, kde dochádza k prepojeniu regionálneho a biografického aspektu.

Matica slovenská sa aj vydaním tohto vedeckého zborníka s medzinárodným dosahom chce prihlásiť jednak k odkazu Slovenského národného povstania a hodnotám ľudskosti, ale zároveň chce vzdať úctu a česť všetkým tým hrdinom i obetiam perzekúcií zo strany nacistického režimu, ktorí sa nebáli so zbraňou v ruke vzdorovať a zapojiť sa do Slovenského národného povstania.

Jaroslav Durec